

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ

Історія економіки та економічної думки

(назва навчальної дисципліни)

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

галузь знань 07 Менеджмент та адміністрування

(шифр і назва напрямку)

спеціальність 073 Менеджмент

(шифр і назва спеціальності)

Опорний конспект лекцій з дисципліни «Історія економіки та економічної думки» для студентів спеціалізації «Менеджмент» за спеціальністю 073 Менеджмент

I с. (денна форма навчання)

Розробник: к.е.н. Стахів І.М.

Тема 1. Предмет і метод історії економіки та економічної думки.

1. Предмет і методологія історії економіки та економічної думки, її місце в системі економічних наук

2. Проблеми періодизації історії розвитку економіки та економічної думки. Цивілізаційна парадигма суспільного розвитку

Короткий зміст. У системі економічних наук та економічної освіти історія економіки та економічної думки — самостійна фундаментальна наука та навчальна дисципліна.

Історія економіки та економічної думки логічно доповнює та поглиблює знання з політичної економії, мікро- та макроекономіки, функціональних і галузевих економічних наук, систематизує та аналізує економічні знання. У ній сконцентовано пізнавальний досвід поколінь з дослідження соціально-економічних проблем, який використовують для формування сучасної політики, теорії та практики. Історико-економічні знання є у структурі кожної економічної науки у формі її історії, вони дають змогу отримати інформацію про напрямки, темпи та проблеми розвитку, пізнати методологічні підходи дослідження. Історико-економічна наука забезпечує синтез історико-економічних і теоретичних знань сучасних економічних наук, відіграє роль пропагандиста інтеграції наукового принципу розвитку в

галузевих і функціональних науках, є ініціатором постановки міждисциплінарних проблем, сприяє гуманізації наукового змісту економічних знань. Вона тісно пов'язана з історією, філософією, географією, соціологією, політологією та іншими суспільними науками. Сучасна наука виокремлює такі науково-організаційні форми історико-економічних досліджень як економічна думка, економічне вчення, школа, течія та напрями економічної думки, концепція та теорія. Поділ на школи, течії та напрями умовний і залежить від критеріїв, проблематики і методології, що кладуться дослідниками в основу їх визначення. Економічна думка є найзагальнішим, широким і багатоплановим поняттям, яке охоплює сукупність усіх поглядів і побажань з економічних питань, які існували та існують у суспільній свідомості. Функціональна роль методу та методології полягає у побудові певного теоретичного обґрунтування, виявленні принципів і внутрішньої логіки формування системи теоретичного знання, взаємозв'язку її структури та механізму функціонування.

Предметом історії економіки та економічної думки є:

- становлення, функціонування та розвиток економіки у процесі історичної еволюції на мікро-, мезо-, макро- і глобальному рівнях; конкретні форми становлення, розвитку і функціонування економічних систем у різні історичні епохи з урахуванням національних, природних, політичних, духовних та інших особливостей конкретних країн, їх угруповань, міжнародної економіки, системоутворюючі зв'язки економічних систем;
- системний погляд на історичний процес виникнення, розвитку, змагання та зміни економічної думки, закономірностей її еволюції та ролі в розвитку цивілізацій. етапні внески видатних особистостей, основних шкіл, течій та напрямів; аналіз фундаментальної бази хрестоматійних позицій

економічної науки та сучасних економічних вчень; адекватність, повнота та достовірність теоретичного відображення закономірностей перебігу господарських процесів на певному етапі історичного розвитку;

- встановлення та дослідження методологічних засад історико-економічного аналізу, еволюції методів пізнання економічної дійсності.

Економічна думка є найзагальнішим, широким і багатоплановим поняттям, яке охоплює сукупність усіх поглядів і побажань з економічних питань, які існували та існують у суспільній свідомості.

Погляд — це напрям думок, точка зору, переконання.

Економічне вчення — це система упорядкованих та пов'язаних між собою поглядів і думок, в яких сконцентровано теоретико-методологічне відображення історичного процесу пізнання економічних явищ і процесів, система поглядів у певний період розвитку знань.

Школа економічної думки — сукупність економічних учень, об'єднаних базовими ідейними принципами, спільністю та наступністю методів.

Течія економічної думки — сукупність шкіл, які пропонують альтернативні варіанти або модифікації розвитку єдиних вихідних принципів економічних досліджень.

Напрямок економічної думки — наймасштабніше утворення в історії економічної думки, яке охоплює сукупність течій, які відстоюють базові принципові положення та еволюціонує протягом тривалого історичного періоду.

Теорія — це структурована за допомогою наукових категорій, понять і законів система достовірних теоретичних та емпіричних знань, яка дає

цілісне пояснення всього різноманіття фактів і подій господарського життя певної економічної системи. Концепція — сукупність або система поглядів, спосіб розуміння, тлумачення певного предмету, провідний задум, що визначає стратегію дослідження.

Загальні характеристики доіндустріальної економіки:

- Низький рівень продуктивних сил, повільне економічне зростання, ручний інструментальний технологічний спосіб виробництва. Джерело енергії — людина, тварина, вода.
- Три суспільні поділи праці. Сформувалися основні сфери економіки: сільське господарство, промисловість, обіг. Переважання аграрного сектора над промисловим і торговельним (аграризм економіки). Галузевий характер сфер економіки.
- Перехід від примітивної суспільної колективної (групової) власності на засоби виробництва до приватної власності (індивідуально-трудової, рабовласницької та феодальної). Домінуючий об'єкт власності та головне знаряддя виробництва — земля.
- Позаекономічний примус як засіб організації та привласнення суспільної праці.
- Панування натурального господарства як першого типу економічної організації суспільного виробництва та простого відтворення, генеза товарного господарства, існування простого товарного виробництва як економічного укладу, споживчий характер ринку.

- Структура суспільства жорстко ієрархічна, становище людини визначалося такими позаекономічними чинниками як походження, влада, авторитет, сила.

- Сформувалися країни східної та західної цивілізації, моделі їх економічного розвитку.

Загальні характеристики індустріальної ринкової економіки:

- Машинний, автоматизований технологічний спосіб виробництва. Людина-виробник перетворилася на придаток до машини, частку виробничого процесу. Основний вид енергії — механічна (двигуни парові та внутрішнього згорання, різноманітні генератори), електрична, нафтова. Інтенсивний тип економічного зростання. Наука й освіта — складові продуктивних сил. Інноваційний розвиток економіки на основі науково-технічного прогресу.

Погляди про поступальний рух економічного життя висловлювали давньоримські мислителі Овідій, Лукрецій Кар, Вітрувій. Так, Вітрувій зазначав, що господарська діяльність людини характеризується такими стадіями, як освоєння вогню, перехід до будівництва житла, приручення тварин, нагромадження досвіду та знань, винахід і вдосконалення знарядь праці для виробництва життєво необхідних благ. У XV–XVI ст. у працях Ф. Патріці, І. Барбаро, Г. Агріколи, А. Рамеллі та ін. формується ідея значення промисловості (ремесла) як джерела розвитку суспільства.

У добу комерціалізації економіки та Просвітительства другої половини XVIII ст. сформувалася еволюційна парадигма, що обґрунтовує повільний, лінійний, безконечний, необоротний і висхідний розвиток людства, прогрес як загальний закон еволюції, критерієм періодизації історії було використано

суспільний поділ праці. Так, А.-Р. Тюрго вперше впровадив у наукове використання поняття «прогрес» як розвиток більш досконалого із менш досконалого, писав про науково-технічний і суспільно-моральний прогрес людства на чолі з країнами Західної Європи. Історію економіки розглядав як розвиток таких етапів: 1) дикунство з мисливством, 2) приручення тварин, 3) освоєння землеробства, будівництво міст, 4) поява «механічних мистецтв» (ремесел), торгівлі, суспільного життя. А. Сміт розглядав чотири стадії економічного розвитку людства: полювання, збиральництво, сільське господарство, комерційне суспільство. Ж. А. Кондорсе визнавав безконечність і незворотність еволюції людського суспільства, десять історичних епох від риболовства, збиральництва та полювання до прогресу людського розуму. В працях А. Фергюссона виокремлено три стадії господарського розвитку від мисливства і збиральництва до скотарства і землеробства, які вперше отримали назви дикунства, варварства та цивілізації. Він обґрунтував зв'язок між формами господарювання, майновими відносинами та типами суспільної організації.

Тема 2. Господарство та економічна думка суспільств ранніх цивілізацій.

1. Становлення господарської сфери суспільств ранніх цивілізацій
2. Господарський розвиток та економічна думка в Месопотамії
3. Господарський розвиток Стародавнього Єгипту та його відображення в економічній думці
4. Суспільство Кріто-Мікенської цивілізації та особливості його господарського розвитку

5. Господарство населення доби бронзи та раннього заліза на території України

Короткий зміст. Ранньодивілізаційне суспільство відрізняється від первісного за такими критеріями: економіка ґрунтується на можливості отримання регулярного додаткового продукту, ремісниче виробництво виділилося в окрему сферу виробничої діяльності, суспільство поділено на стани-класи, організація влади має державно-територіальний характер, територіально-поселенську структуру характеризує поділ на міста та села, культурно-інформаційні відносини здійснюються за допомогою писемності.

Ранні цивілізації давньосхідного типу виникли на основі східної моделі розвитку передцивілізаційних суспільств, визначалися умовами іригаційного землеробства і колективними формами виробництва. Хронологічно вони охопили період межі IV–III тис. до н. е. – VIII ст. до н. е. **Становлення ранніх цивілізацій суспільств західної моделі розвитку** хронологічно відповідає періоду раннього залізного віку — I тис. до н. е. Їх основою були пізньопервісні суспільства неполивного землеробства з автономними домогосподарствами, які були самостійними соціально-економічними одиницями. Важливим зовнішнім чинником розвитку була індоєвропеїзація скотарськими племенами впродовж кінця IV – початку I тис. до н. е., які створювали власні ранньополітичні об'єднання. **Шумерська цивілізація** була конгломератом держав-номів, що виникли на основі племен-вождівств. Їх адміністративними центрами були міста (Ур, Ерида, Ларс, Лагаш, Урук, Кіш тощо), засновані навколо храму. **Господарство Староавілонського царства характеризує поступова трансформація державно-редистрибутивної системи у державно-приватновласницьку.** Економічний розвиток досліджують на основі **Кодексу законів Хаммурапі,**

що є системою суспільних правових норм для користування царських суддів, пам'яткою економічної думки та важливим джерелом знань із суспільно-господарського життя Вавілонії.

Єгипетська цивілізація виникла на зламі IV–III тис. до н. е. на енеолітичному техніко-технологічному рівні у вигляді ранньокласових номових міст-держав (додинастичний період історії). Розвиток влади-власності корпоративного змісту зумовив формування двосекторності господарства: державного (палацо-храмового) і державно-общинного. Ранньодержавні органи влади контролювали господарську діяльність, реалізуючи владу-власність через редистрибутивну систему. Прості общинники-селяни були особисто вільними та правоспроможними. Проте у державно-храмово-палацових господарських комплексах вони не володіли засобами виробництва, виступали як працівники. У державно-громадському секторі основними економічними суб'єктами були землеробська громада, що забезпечувала підтримку іригаційної системи, та селянське домогосподарство. Відбувався процес одержавлення землі. Держава була організатором виробництва та перерозподілу матеріальних благ. Виробництво і розподіл мали централізований, адміністративно-бюрократичний характер.

У III тис. до н. е. в умовах централізованих держав Раннього і Давнього царств процес одержавлення господарського життя завершився. Господарство еволюціонувало від двосекторного до загальнодержавної економічної системи. Держава (в особі фараона) була верховним власником і розпорядником землі, води та іригаційної системи. Державні інститути здійснювали організаційно-редистрибутивні функції. Держава будувала та підтримувала в технічному стані зрошувальні та осушувальні споруди

(канали, шлюзи, греблі, дамби, водосховища для сезонного накопичення води). Необмежена влада та колосальний додатковий продукт дозволили непродуктивні витрати у вигляді пірамід. Основними суб'єктами господарювання були державно-палацово-храмові та умовно-службові земельні господарства.

Селян-общинників перетворили на державних землеробів. Вони працювали на царських і храмових землях, використовуючи знаряддя праці власника,

Державно-храмово-палацове господарство уявляло собою великий багатогалузевий господарський комплекс з централізованим, адміністративно-господарським бюрократичним управлінням і редистрибутивними функціями. Працювали державні селяни-землероби, які були основною продуктивною силою. Сільськогосподарська продукція, зокрема зерно, була власністю держави, потім розподілялася. Робітники державних майстерень отримували за свою працю натуральне забезпечення.

Умовно-службові землеволодіння сформувалися шляхом надання фараоном землі храмам і жрецьким, чиновникам і воєначальникам за виконання певних обов'язків, як джерело засобів до існування. Володільники землі вели господарство силами родини, або використовували працю приписних державних селян.

Рабство не сформувалося як економічний уклад. Джерела рабства — війни, боргова залежність, работоргівля. Частка рабів серед населення незначна, становила 6–7%. Раби належали переважно державі. Їх працю використовували в системі державного та храмового господарства переважно

в будівництві та обслуговуванні іригаційних систем. У приватних володіннях вона мала патріархальний (домашній) характер.

Господарською основою ранніх цивілізацій було іригаційне землеробство. Будівництво іригаційних споруд (греблі, канали, шлюзи, водосховища, шадуфи) набуло великого розмаху в загальноєгипетському масштабі. Існували поземельні кадастри, в яких кожна ділянка мала певну оцінку як основу для поземельної ренти-податку. Для обробітки землі застосовували мотику із камінним наконечником та примітивний плуг з парою волів. Серпи виготовляли із дерева з кремнієвим лезом. Вирощували пшеницю, ячмінь, льон, цибулю, бобові, виноград, садові та пальмові дерева, трави для виготовлення фарб. Розводили корів, овець, кіз, віслюків, волів тощо. Поширеними були рибальство і полювання.

Політичне та економічне відродження єгипетської держави пов'язано із Середнім царством з центром у Фіви, що існувало впродовж XXI ст. до н. е – 1710 р. до н. е. Держава залишалася верховним власником землі та іригаційної системи. Відбувався процес відокремлення власності від влади. Службове землеволодіння зросло, передавалося у спадок. Відродилося значення землеробської громади. Землю передавали в індивідуальне спадкове користування великим патріархальним сім'ям. Домогосподарства існували як первісна соціально-економічна клітина. Селяни-общинники становили більшу частину населення, були головними виробниками матеріальних благ, сплачували податки та виконували державні повинності. Відбувався процес майнового та соціального розшарування членів громади. Існують джерела щодо продажу громадою земель. Частина науковців робить висновок про формування приватної власності на землю.

У II тис. до н. е рабство залишалося економічним укладом, проте зменшилося значення державного і збільшилося приватного рабоволодіння. З'явилося боргове рабство селян-общинників, яке стало державною загрозою, в результаті держава змушена була обмежити його законодавчими заходами, в тому числі часом. Будучи особистою власністю свого господаря, раби могли мати певну господарську самостійність.

Кріто-мікенська цивілізація (Егеїда) утворилася у добу бронзи (II тис. до н. е.). Її складовими вважають Критське суспільство (Мінос) як союз трьох міст-держав номового типу Малії, Феста і Каносса (перша половина II тис. до н. е.) та міста-держави материкової Греції Мікени, Тиринф, Аргос, Пилос та ін. (XV–XII ст. до н. е.). У політичному відношенні це були ранньокласові держави, Критська цивілізація — теократична монархія, Мікенська — монархія із значною роллю військової аристократії. Але господарський розвиток мав спільні ознаки. Сприятливими передумовами розвитку були можливості розвитку багатогалузевого аграрного виробництва, природні умови та м'який клімат, наявність власної металургійної бази, морське судноплавство, виробництво високотоварної експортної продукції. (вино, оливкове масло).

Економічні відносини визначала господарсько-редистрибутивна двосекторна система, що охоплювала палаци (адміністративно-релігійні, господарські комплекси) і територіальні громади. Землі були державною власністю. Палацова адміністрація контролювала всі сфери життя, організовувала виробництво, облік і розподіл, військову справу. Критяни панували в Єгейському морі, володіючи найкращим флотом. Редистрибутивна система поєднувалася з данницькою експлуатацією сусідніх народів. Рабство мало патріархальний характер. Вирішальну роль в

економіці мало сільське господарство. Землеробство було плужним, як тяглу силу використовували биків. Вирощували пшеницю, ячмінь, боби, льон тощо. Розводили маслини, виноград, інжир, фінікові пальми. Розвивалося тваринництво і морська риболовля. Ремісники виготовляли вироби з дерева, каменю, глини, фаянсу, золота, срібла, бронзи, слонової кістки. Велике значення мало ткацтво, будівництво доріг та палаців. Рабство мало патріархальний характер. Серед рабів переважали рабині, що отримували продовольчі пайки.

У період бронзи (XVIII–XII ст. до н. е.) основною економічною тенденцією був розвиток тваринницько-землеробського господарства. Перехід до бронзового віку пов'язаний із зміною екологічної ситуації, що призвело до занепаду землеробських культур і поширення приселищного тваринницького господарства. Розводили велику та дрібну рогату худобу. Коней використовували для їзди верхи. Наземним транспортом були вози. Розвивалося громадське ремесло, в тому числі бронзолivarне, і виробництво зброї. Населення освоїло техніку лиття бронзи. Майже повністю зникли кам'яні знаряддя. З'явилися поселення з оборонними спорудами, навіть кам'яними. Посилилася соціальна нерівність. За умови спільного володіння землею членами землеробської громади патріархальна сім'я стала господарською одиницею.

Ранній залізний вік на території України останні наукові дослідження датують початком XII ст. до н. е. – V ст. н. е. (за іншою точкою зору, залізний вік у Східній Європі продовжувався до 375 р. — розгрому гуннами готського союзу в Північному Причорномор'ї). Основні господарські процеси пов'язані з розвитком ранньоцивілізаційних скотарсько-кочівницьких суспільств Кіммерії, Скіфії, Савроматії та традиційних станово-класових суспільств —

грецько-римських міст-держав у Північному Причорномор'ї, а також племінних союзів пра- і давніх слов'ян.

Тема 3. Господарський розвиток та економічна думка суспільств традиційних цивілізацій у VIII ст. - V.ст. н.е. Становлення суспільств Східної та Західної цивілізацій.

1. «Осьовий час» і формування сучасних цивілізацій
2. Східна цивілізація та її характеристика в «осьовий час»
3. Західна цивілізація та господарський розвиток античних держав
4. Господарство та економічна думка Стародавньої Греції
5. Господарство та економічна думка Стародавнього Риму
6. Господарство населення на території України в «осьовий час».

Господарство давніх слов'ян

Короткий зміст. Сучасні дослідники «осьового часу» аналізують його як період глобальної системної трансформації духовного, політичного, економічного та соціального суспільного життя.

Були закладені основи нової духовної культури людства, пов'язані з ідеєю вільного вибору та самореалізації людської особистості. Утверджувалося розуміння місця і ролі людини у суспільстві залежно від особистих здібностей, можливостей та рішучості. **Традиційні цивілізації Сходу** — Близькосхідна-Мусульманська, Індійсько-Південноазійська, Китайсько-Далекосхідна — розвивалися переважно на основі кризи ранніх цивілізацій і переходу в різних формах і різними темпами до станово-класових відносин. **Західна модель цивілізаційного розвитку** хронологічно

пов'язана з періодом раннього залізного віку. В Європі він поділяється на два періоди: гольштадський (IX–V ст. до н. е.) і латенський (V ст. до н. е. – V ст. н. е.). Гольштадську культуру характеризує співіснування бронзових і залізних знарядь праці та зброї, перехід від мотичного до орного землеробства. В латенський період домінуючими стали вироби із заліза. **У межах західного цивілізаційного розвитку виділилися дві лінії: західноєвропейська і Греко-Римська цивілізаційні системи (в літературі їх визначають як «германський» і «античний» способи виробництва).** Для економічного розвитку Стародавньої Греції важливе значення мали географічні, економічні та політичні чинники, а саме: різноманітність природних умов, можливості для розвитку багатогалузевого сільського господарства. Економічну історію Стародавнього Риму традиційно розглядають у контексті основних періодів економічного та політичного розвитку:

- патріархально-царський період VIII–VI ст. до н. е. та республіканський період упродовж 509 р. – III ст. до н. е., домінування натурального господарства і античної форми власності на землю;
- республіканський період у II ст. – 31 рр. до н. е. та імперський період із 31 р. до н. е. – II ст. н. е. — розвинена антична економіка, панування приватновласницьких відносин з системою рабства, яка оцінюється в літературі як рабовласницький уклад;
- імперський період III–V ст. н. е. — криза античної економіки, формування профеодальних відносин.

Доба «осьового часу» аналізується як скіфо-античний період, другий період раннього залізного віку.

Господарський розвиток на території Південної та Південно-Східної України і Криму визначали скіфські племена (середина VII–III ст. до н. е.). В VI ст. до н. е. сформувалася скіфська держава — Велика Скіфія як союз племен. У III ст. до н. е. під натиском кочових племен сарматів і внаслідок погіршення кліматичних умов частина скіфів мігрувала на територію Нижнього Подніпров'я і степового Криму, де утворила державу Мала Скіфія. Інша частина співіснувала зі сарматами.

Тема 4. Економічна думка та господарство Середньовіччя (кінець V – XV ст.).

1. Загальна характеристика економічного розвитку та економічної думки цивілізацій Середньовіччя

2. Господарство та економічна думка держав Західноєвропейської цивілізації

3. Періодизації феодальної економіки на території України (VI–XV ст.)

Короткий зміст. Період «осьового часу» VIII–III ст. до н. е. (800–200 рр. до н. е.) розглядається як найважливіша віха в історії доіндустріальної цивілізації. **К. Ясперс у праці «Сутність і призначення історії» визначав «осьовий час» як загальнолюдську добу розвитку розуму, людської особистості та свідомості.** В цей час одночасно незалежно один від одного проповідували основоположники релігійно-філософських течій і виникли базові основи світових релігій (джайнізм, буддизм, індуїзм, конфуціанство, даосизм, іудаїзм), конкретна людина була усвідомлена як особистість, яка має відповідальність за свої думки, слова і діяльність, суб'єкт культурно-історичного розвитку. Релігійно-філософсько-етнічна духовність почала

впливати на хід історії. К. Ясперс зазначав, що ці процеси не поширилися на всі суспільства Стародавнього світу. Він поділив народи на три категорії: осьові народи, народи, що не знали прориву та первісні народи.

Сучасні дослідники «осьового часу» аналізують його як період глобальної системної трансформації духовного, політичного, економічного та соціального суспільного життя.

Були закладені основи нової духовної культури людства, пов'язані з ідеєю вільного вибору та самореалізації людської особистості. Утверджувалося розуміння місця і ролі людини у суспільстві залежно від особистих здібностей, можливостей та рішучості. Ю Павленко зазначав, що людина відчула свободу і моральне право на незгоду з публічною владою, її осудження та непокору. Формувалася творча активність людини. Зароджувалися філософія, пророцькі релігії, авторська лірика, індивідуальний портрет. Як професійна сфера виникає наука, знання пов'язують з особистими досягненнями окремих філософів та вчених. Відбувся перехід від ранніх (ранньокласових, локальних) цивілізацій до традиційних (регіональних, зрілих і станово класових) цивілізацій. *Традиційні регіональні станово-класові цивілізації — це друга стадія розвитку доіндустріального суспільства.* Утворилися регіональні імперії: Новоасирійська, Нововавілонська, Ахаменідів на Близькому та Середньому Сході, Маур'їв у Індії, Цинь і Хань у Китаї, Римська у Середземномор'ї. Основні цивілізаційні центри вступають у контакт один з одним.

У технологічному відношенні це був перехід до масового використання залізних знарядь праці, що сприяло зростанню продуктивності сільського господарства, використанню додаткових сил у промислово-ремесничому виробництві.

У соціально-економічному відношенні це був час повномасштабного утвердження приватновласницьких відносин. Влада-власність на землю та інші природні ресурси зберігалася, але втрачала свої панування. Поряд з державним сектором утверджувався приватний, у першу чергу у вигляді рухомості, торговельного та фінансового капіталу як частини додаткового продукту після сплати державних зобов'язань.

Традиційні цивілізації Сходу — Близькосхідна-Мусульманська, Індійсько-Південноазійська, Китайсько-Далекосхідна — розвивалися переважно на основі кризи ранніх цивілізацій і переходу в різних формах і різними темпами до станово-класових відносин.

У Східному Середземномор'ї на землі Палестини був написаний *Старий Заповіт Біблії*, що є важливим історичним джерелом з історії господарства стародавніх євреїв та іудейсько-ізраїльських держав.

Ідейно-ціннісною установкою Біблії є визнання людської індивідуальності та примату особистості, як образу та подобою Божого, над соціальним статусом, національною належністю тощо. Основою Мойсеєвих законів є *справедливість*, що означає визнання прав людини на життя, власність, одяг, житло, працю і відпочинок, і *праведність*, що передбачає виконання людиною своїх обов'язків відповідно до заповідей Бога.

Економічні уявлення Старого Заповіту — *це захист інтересів бідних верств населення, засудження багатства і влади, заклик до відновлення земельної патріархальної громади. Засуджувалися надмірне нагромадження багатства і розкоші, лихварство, пропонувалося боргове рабство обмежити шістьма роками, заборонялося використовувати потреби ближніх для власного збагачення, затримувати плату за працю найманого робітника,*

обважувати та обмірювати покупців, вимагалось періодично прощати борги і відпускати на волю рабів, багатство розглядалось як знак божої прихильності за справедливість і праведність.

У I ст. н. е. у Палестині виникли перші християнські громади, зародилося християнство як релігія гноблених.

У середині I тис. до н. е. в умовах ранньозалізного часу відбувся перехід від ранньоцивілізаційних суспільств до традиційного станово-класового суспільства. Освоєна долина річки Ганга (Північна Індія) стала центром Індійської цивілізації. Проте Давня Індія було політично роздроблено. На початок VI ст. до н. е. в Північній Індії було 16 держав-князівств. Це сприяло завоюванням перського царя Дарія I та Олександра Македонського. В кінці IV ст. до н. е. утворилася імперія Маур'їв, територія якої охопила більшу частину Індії. Вона була знищена зовнішніми вторгненнями в II ст. до н. е.

Зрошувальне землеробство та необхідність іригаційних систем, що захищали від паводків, зумовили збереження економічного значення державно-бюрократичного апарату та територіальної землеробської громади, поступове переростання редистрибутивної системи у фіскальну. Варнова система переросла у кастову. Каста спочатку були професійними групами людей, що поступово набули статусу ієрархічно підпорядкованих корпорацій. Ради старійшин регламентували та контролювали життя своїх членів, виключення людини з каста фактично ставило його поза громадою.

Західна модель цивілізаційного розвитку хронологічно пов'язана з періодом раннього залізного віку. В Європі він поділяється на два періоди: гольштадський (IX–V ст. до н. е.) і латенський (V ст. до н. е. – V ст. н. е.). Гольштадську культуру характеризує співіснування бронзових і залізних

знарядь праці та зброї, перехід від мотичного до орного землеробства. В латенський період домінуючими стали вироби із заліза. *У межах західного цивілізаційного розвитку виділилися дві лінії: західноєвропейська і Греко-Римська цивілізаційні системи (в літературі їх визначають як «германський» і «античний» способи виробництва).*

Західноєвропейська цивілізаційна система. У другій половині I тис. до н. е. на території Західної та Центральної Європи сформувалися такі *ранні цивілізаційні системи як Кельтська* (від Іспанії до Нижнього Подунав'я) *та Фракійська* (Дакія, Іллірія). Ранньочивілізаційні суспільства були військово-політичними соціальними організаціями (королівствами, князівствами), що територіально охоплювали декілька сотень сусідсько-землеробських громад і укріплені міські центри. Через відсутність необхідності в колективній праці базовою господарською формою західних цивілізацій були сімейні домогосподарства від дрібних до великих — автономні та самостійні у виробничому відношенні з індивідуальним володінням землею в межах землеробської громади. За умови верховної власності держави на землю селяни сплачували ренту-податок і виконували трудові повинності. Створювалися умови для утвердження експлуататорських відносин на основі приватної власності на засоби виробництва, розкладу громади як виробничого організму. Важливе значення мало стягування даними з підкорених народів.

На межі нашої ери майже весь кельтський світ був підкорений римлянами, кордони Римської імперії проходили по річках Рейн і Дунай.

У I ст. до н. е. германські племена, які жили на узбережжі Північного та Балтійського морів, почали розселення територією Європи і наступ на імперію. Давньогерманське суспільство складалося з воєначальників

«королів», нобілів (представників родоплемінної знаті), дружинників, общинників, вільновідпущеників і рабів. Виробництво відбувалося силами окремих домогосподарств, які сплачували ренту-податок. Виробнича самостійність забезпечувала високий рівень особистої свободи. Залежне населення сплачувало данину. Господарство було натуральним, велася торгівля з античною цивілізацією. В IV–V ст. н. е. варварські загони переходили на військову службу до римлян, приймали римське громадянство (поселенці-федерати). Із занепадом Римської імперії в її межах склалися варварські королівства. Отже, у процесі формування західноєвропейської цивілізації велику роль відіграла пізньоантична, власне римська цивілізація.

Тема 5. Господарство та економічна думка у країнах Європейської цивілізації (XVI - середина XVIIIст.).

1.Формування Європейської цивілізації. Вплив цивілізаційних факторів на господарство країн Європейської цивілізації

2.Становлення ринкового господарства у країнах Європейської цивілізації. Меркантилізм

3.Становлення класичної політичної економії (В. Петті, П. Буагільбер, Ф. Кене, А. Тюрго, А. Сміт)

4.Марксистська економічна теорія

Короткий зміст. Упродовж XVI ст. – кінця XX ст. провідною силою світового розвитку була Західноєвропейсько-Північноатлантична (Європейська) цивілізація, що стала основою всесвітньої макроцивілізаційної, глобальної системи постіндустріально-інформаційного суспільства. Загальновизнаним початком її формування вважається XVI ст.

В історії економіки це доба становлення, розвитку та функціонування індустріальної економіки. Становлення ринкової економіки охоплює два

процеси: формування основних ознак підприємницького ринкового господарства та розклад і знищення феодального господарства. Матеріальною основою цих процесів був **розвиток продуктивних сил, який в економічній літературі оцінюється як формування протоіндустріальних відносин. Науковий аналіз переходу до ринкової підприємницької економіки вимагає визначення характеру первісного нагромадження як вихідного пункту становлення ринкової економіки, відповіді на питання: чому засоби виробництва сконцентрувалися лише в руках небагатьох осіб.** В умовах панування торговельного капіталу в XVI–XVII ст. у країнах Західної Європи економічна думка панувала у формі меркантилізму — першої в історії економічної думки спроби теоретично обґрунтувати господарські процеси, пов'язані з переходом від простого товарного виробництва до підприємницького. Класична політична економія (classical economics) — провідний напрям (мейнстрим) світової економічної думки впродовж останньої третини XVIII – середини XIX ст. Назва «класична» свідчить про науковий характер концептуальних положень і методологічних досліджень, об'єктивний аналіз закономірностей розвитку товарного господарства. Економічна школа **фізіократів**, як особлива складова класичної політичної економії, найбільший розвиток отримала у Франції в середині XVIII ст. Виникнення фізіократизму пов'язано з критикою меркантилізму, загостренням соціально-політичних і економічних суперечностей у сільському господарстві, необхідністю вирішення аграрних проблем та їх теоретичного розгляду. Марксизм як напрям класичної політичної економії, що претендував на вдосконалення теоретичних досліджень і створення нової соціальної картини світу, виник у 40-х рр. XIX ст.

Становлення ринкової економіки охоплює два процеси: формування основних ознак підприємницького ринкового господарства та розклад і знищення феодального господарства. Матеріальною основою цих процесів був *розвиток продуктивних сил, який в економічній літературі оцінюється як формування protoіндустріальних відносин.*

Упродовж XVI–XVII ст. на основі розвитку техніки і наукових знань відбувалася еволюція технологічного способу виробництва від ремісничо-інструментальної праці до складної кооперації та мануфактур. З'явилися нові знаряддя праці (інструменти, машини) та технології. Розпочався науково-технічний прогрес.

Енергетичною основою промисловості стало верхньобійне водяне колесо. У текстильній промисловості замість веретена і вертикального ткацького верстата застосовували самопрядку (пряла і намотувала нитки), горизонтальний і стрічковий ткацькі верстати, сукновальні водяні млини, в'язальні машини. Виробляли сукняні, шовкові та бавовняні тканини, панчохи. Розвиток науки у XVI–XVII ст. економічна історія оцінює як першу наукову революцію. Вона відбулася в природничих і гуманітарних науках, поєднала такі методи дослідження, як спостереження та науковий експеримент. Її представники — Дж. Бруно, Г. Галілей, У. Гарвей, Х. Гюйгенс, Р. Декарт, І. Кеплер, Й. Ньютон, Є. Торричелі. Почали видавати енциклопедії з різних галузей знань, формувалися європейські національні мови. Формою організації науки стали гуртки, національні академії (Англія, Франція).

Науковий аналіз переходу до ринкової підприємницької економіки вимагає визначення характеру первісного нагромадження як вихідного пункту становлення ринкової економіки, відповіді на питання: чому засоби виробництва сконцентрувалися лише в руках небагатьох осіб.

В економічну науку поняття первісного нагромадження капіталу (ПНК) ввів А. Сміт у праці «Дослідження про природу і причини багатства» (1776 р.). Теоретичний і фактологічний аналіз цього процесу дозволив К. Марксу в середині XIX ст. зробити висновок про абсолютний загальний закон капіталістичного нагромадження капіталу.

Активно розвивалася сфера торгівлі та послуг. Формувався ринок за територіальною ознакою — національний, європейський, світовий; за структурою — товарів, капіталу, праці. Морська торгівля переросла в океанську. Зросли масштаби міжнародних ярмарків. Створювалися національні торгові компанії. В XVI ст. виникли товарні біржі — нові форми організації торгівлі (пред'являли лише взірці товарів). *Фінансові відносини* характеризувалися започаткуванням складання державних бюджетів, появою державного боргу, розміщенням державних облігацій серед населення, становленням централізованої системи прямих і непрямих податків. Оподаткування зберігало становий характер. Розвивалася страхова справа. *Формувалася сучасна банківська система і окреслилися її базові функції:* депозитарна, кредитна, посередницька щодо платежів і здійснення розрахунків між суб'єктами господарської діяльності, валютна. Зовнішньоекономічну політику країн визначала політика протекціонізму, спрямована на підтримку розвитку національної економіки.

Національне багатство стало виражатися грошима — загальним еквівалентом товарної економіки. *Національний і світовий економічний розвиток у XVI–XVII ст. визначав торговельний капітал, у XVIII ст. — промисловий.* Відбувався перехід від замкнутого грошового господарства міст до національних ринків та національних грошових систем.

Середньовічні феодальна корпоративність і регламентацію економічного розвитку були замінені державним втручанням в економічне життя,

підтримкою національної промисловості та експансії національного торгового капіталу на основі теорії та практиці меркантилізму та політики економічного протекціонізму. В другій половині XVIII ст. в Англії та Франції набули поширення ідеї економічної свободи та невтручання держави у розвиток виробництва і торгівлі.

Меркантилізм, теоретико-методологічні характеристики.

В умовах панування торговельного капіталу в XVI–XVII ст. у країнах Західної Європи економічна думка панувала у формі меркантилізму — першої в історії економічної думки спроби теоретично обґрунтувати господарські процеси, пов'язані з переходом від простого товарного виробництва до підприємницького. Це економічна філософія торговців, банкірів і державних діячів — усіх, хто у в різних творах розглядали пропозиції та рекомендації щодо нагромадження багатства у країні та економічної ролі держави. Поняття меркантилізм з'явилося у другій половині XVIII ст. у працях А. Сміта і Ф. Кене, які критикували ці економічні погляди.

Сучасна економічна наука розглядає меркантилізм, по-перше, як національну економічну політику держави, спрямовану на збільшення багатства країни, по-друге, як першу теоретичну концепцію економічного зростання та підвищення національного добробуту шляхом примноження багатства держави у сфері обігу.

Меркантилізм, як систему економічних поглядів, характеризують такі теоретико-методологічні засади:

- предметом дослідження є багатство і сфера обігу, де створюється багатство;
- гроші визнавалися як найвища й абсолютна форма багатства і ототожнювалися із золотом і сріблом;

- трактування зовнішньої торгівлі безпосереднім джерелом багатства на основі нееквівалентного обігу й антагонізму економічних інтересів конкуруючих держав та видобутку благородних металів, тому лише праця у сфері їх видобутку є продуктивною;
- аналіз цінності товару і коливання цін на рику залежно від природних властивостей золота та срібла, кількості грошей, виплачених за певний товар;
- розгляд промислового та сільськогосподарського виробництва матеріальною умовою розвитку торгівлі;
- необхідність забезпечення високої зайнятості населення через розвиток капіталомістких експортних галузей;
- обґрунтування економічної політики сильної централізованої влади національної держави, зокрема протекціоністської щодо контролю зовнішньої торгівлі, пріоритетність державних інтересів над особистими;
- визнання можливості досягнення макроекономічної рівноваги шляхом координаційно-регулюючих державних заходів.

Класична політична економія сформувала базові погляди на ринкове господарство, її характеризують такі фундаментальні теоретичні та методологічні засади:

- предмет дослідження — багатство та форми його зростання для задоволення суспільних потреб, природа, джерела та об'єктивні закони економічного життя;
- багатство — це сукупність матеріальних цінностей, пріоритетна сфера його створенні — матеріальне виробництво, джерело — продуктивна праця, отже економічна наука повинна вивчати виробництво;

- основою економічних досліджень є теорія вартості, зокрема трудова, витрат виробництва, корисності;
- ринкова економіка є саморегульованою, прагне до природного рівня випуску продукції, що визначається виробничими факторами, останні зумовлюють межу виробничих можливостей. Внутрішній механізм саморегулювання, складовими якого є попит, пропозиція, гнучкість цін на ресурси та готову продукцію, автоматично забезпечує рівновагу сукупного попиту та сукупної пропозиції;
- використання доктрини економічного лібералізму (economic liberalism), що захищає конкурентну економіку на приватній власності, свободу підприємництва та вільну торгівлю, теорії та політики невтручання держави в економіку та політики фритредерства (вільної торгівлі без обмежень). Ринок є головним регулятором економічного розвитку;
- дослідження об'єктивних факторів життєдіяльності людини, особистого інтересу, пов'язаного з одержанням прибутку, як головної спонукальної сили розвитку у ринковій економіці. Перевага надавалася особистим інтересам на протипагу загальнодержавних;
- обґрунтування концепції економічного зростання та підвищення національного добробуту шляхом нагромадження капіталу, збільшення кількості зайнятих у сфері матеріального виробництва та підвищення продуктивності праці;
- методологічний потенціал охоплював вчення про «природні» закони економіки, які ототожнювались із законами природи, причинно-наслідковий і абстрактно-дедуктивний метод та системний підхід;

Тема 6. Становлення ринкових форм господарства та економічна думка України в (XVI ст. – середині XIX ст).

1.Економічний розвиток українських земель в XVI ст. – середині XVIII ст

2.Меркантилізм в суспільно-економічній думці України. Започаткування основних засад демократичної течії української суспільної думки

3.Господарство України в останній третині XVIII ст. – середині XIX ст

4.Поширення ідей економічного лібералізму в суспільній економічній думці. Розвиток класичної політичної економії

Короткий зміст. На відміну від країн Західної Європи на українських землях домінуючим сектором господарства залишався аграрний, розвиток якого характеризувався повільним процесом становлення ринкових відносин, що було типовим для економічного розвитку країн Центральної та Східної Європи. У сільській місцевості проживало понад 95% населення. Процес первісного нагромадження капіталу в аграрній економіці не завершився в XVIII ст. і продовжувався до кінця XIX ст. Його особливістю на відміну від західноєвропейської було утвердження фільварково-відробіткової системи організації сільського господарства за умови збереження феодального характеру держави, що юридично закріплювала традиційні соціально-економічні відносини.

Генезис і розвиток ринкових відносин визначали:

- розвиток товарного виробництва у сільському господарстві. Господарство України активно залучалося до балтійського експорту сільськогосподарської продукції. Утвердилось поміщицьке торгове землеробство. Відбулось проникнення товарно-грошових відносин у селянські господарства. Використовувалася наймана праця;

- перебудова феодалами своїх маєтків на *фільварки* (економії в Наддніпрянській Україні) — багатогалузеві господарства з товарним, орієнтованим на ринок, виробництвом та організацією праці кріпосних селян;

- формування недворянської земельної власності. Впродовж XVI–XVII ст. сформувалося козацьке землеволодіння. Земля була об'єктом продажу і купівлі в межах шляхетського стану., а в період Національно-визвольної революції загалом;

- обезземелення селянських господарств, зростання їх майнової диференціації;

започаткування раціоналізації сільського господарства, галузевої та територіальної спеціалізації.

Економічний розвиток українських земель визначався складною взаємодією різних чинників, співіснуванням феодально-кріпосницької та ринкової економіки. У першій половині XIX ст. продовжувався процес формування основних ознак ринкового господарства: капіталістичної приватної власності та вільного підприємництва в усіх сферах економіки, самостійних товаровиробників як суб'єктів економіки, фінансово-грошової системи, національних ринків і ринкової інфраструктури. Становлення ринкової економіки гальмували феодально-кріпосницькі відносини, пережитки яких залишилися і після скасування кріпосного права в 1861 р., низька товарність сільського господарства, повільне формування підприємницької верстви, збереження дворянських привілей, низький життєвий рівень населення та обмежений споживчий ринок. Поширення ідей економічного лібералізму в Україні, по-перше, відбувалося в контексті розвитку буржуазно-ліберального напрямку суспільної думки в Російській

імперії, по-друге, українські громадські діячі та вчені-економісти **В.Н. Каразін, Д.П. Журавський, М.А. Балудянський, Т.Ф. Степанов, І.В. Вернадський, М.Х. Бунге** та інші персоніфікували ідеї вітчизняного економічного лібералізму, виступали дієвими розробниками стратегії та тактики формування національної економіки, брали активну участь у впровадженні в суспільну свідомість сучасного економічного мислення, своєю творчістю сприяли формуванню економічної культури українського суспільства.

Центральне місце в економічних поглядах **Г. Сковороди** (1722–1794) займає проблема людини та роль праці в її житті. Він стверджував, що кожна людина повинна пізнати власну внутрішню природу, яку визначає здатність до праці. Пізнавши свою внутрішню сутність, людина повинна вибрати собі гідне заняття, до якого вона найбільш схильна, в якому може найповніше розкрити свої здібності. Пізнання людиною своєї внутрішньої природи та вибір роду діяльності за здібностями робить працю радісною, суспільно корисною, а людину — щасливою. Праця є основою добробуту, початок і кінець радощів і печалей людини, суспільства. Він засуджував і висміював у своїх творах марнотратство та дармоїдство, паразитизм і прагнення непомірного збагачення в українському суспільстві. Ці вади негативно впливають на людину, яка втрачає людську сутність і гідність.

Мануфактурний період промисловості в Україні в історико-економічній літературі поділяють на два періоди. В XVI ст. – першій половині XVIII ст. розвивалися дрібні розпорошені та централізовані мануфактури, у другій половині XVIII ст. – 30-і рр. XIX ст. — великі централізовані мануфактури.

Виникнення мануфактур відбувалося на основі сільських промислів, міського ремесла та кустарного виробництва такими шляхами: виробник

ставав підприємцем; торговий капітал підпорядковував промислове виробництво; засновували приватні особи та держава. Позитивним чинником була власність на мануфактури представників усіх верств населення України (купців, шляхти, міщан, козаків, селян). У Лівобережній і Слобідській Україні в кінці XVII ст. – на початку XVIII ст. працювали понад 200 мануфактур. Будівництво великих централізованих мануфактур почалося в 20-х рр. XVIII ст. як промислова політика Петра I. У кінці XVIII ст. було 40 великих централізованих мануфактур. У Західній та Правобережній Україні великі централізовані почали засновувати в 70-х рр. XVIII ст.

У *Східній Україні* промисловий переворот почався в 30–40-х рр. і продовжувався до 70–80-х рр. XIX ст. Виокремлюють два етапи: 30–40 рр. XIX ст. – 1861 р. — в умовах кризи феодально-кріпосницького господарства та розвитку ринкових відносин; 60–80 рр. XIX ст. — утвердження економіки вільної конкуренції. Промисловий розвиток визначався економічною політикою Російської імперії.

Політичні, економічні та соціальні передумови промислового перевороту. Промисловий переворот почався в умовах феодально-кріпосницької системи господарства, яка перебувала у стані кризи. Проте і після скасування в 1861 р. кріпосного права залишилися пережитки феодальних відносин, які негативно впливали на розвиток ринкової економіки.

Тема 7. Господарство провідних суспільств Європейської цивілізації в умовах монополізації ринкової економіки.

1. Загальні тенденції господарського розвитку країн Європейської цивілізації. Перша хвиля глобалізації

2.Маржиналізм. Становлення неокласичної економічної теорії. Австрійська школа маржинплізму. Математична школа в економічній теорії

3.Втрата Великою Британією світового економічного лідерства. Кембриджська школа неокласики

4.Перетворення США на провідну індустріальну державу світу. Американська школа неокласики

Короткий зміст. Господарство провідних суспільств Європейської цивілізації в останній третині XIX ст. – на початку XX ст. (до 1914 р) у сучасній історико-економічній літературі характеризується як перший період розвитку зрілої ринкової індустріальної економіки в усіх сферах господарства. **Упродовж останньої третини XIX ст. до початку 20-х рр. XX ст. завершилося формування міжнародної економіки як цілісної системи, складовими якої є світове господарство та міжнародні економічні відносини.**

Розвиток світових продуктивних сил наприкінці XIX – на початку XX ст. визначався другою науково-технічною революцією (НТР).

Відбулася наукова революція, в результаті якої сформувались основи наукового мислення та єдина система наук. Наукова революція розпочалася у фізиці та охопила всі галузі наук. Найвидатнішими досягненнями були: квантова теорія М. Планка, теорія відносності А. Ейнштейна, розвиток гідро- й аеродинаміки, хімічної науки. Зв'язок науки з виробництвом набув системного характеру. Сформувалась нова галузь діяльності — науково-дослідна, завдання якої полягало у втіленні наукових досягнень через дослідницько-конструкторські розробки, виробничі, технологічні та інші

дослідження у виробництво. На рубежі XX ст. було створено ряд великих наукових лабораторій та інститутів.

Основний зміст структурних зрушень у світовому та національних господарствах — це зміна співвідношення між окремими сферами господарства. У світовому та національних господарствах зростала частка промисловості та зменшувалася сільського господарства у створенні валового внутрішнього продукту, а також у структурі зайнятості. Економічне зростання ґрунтувалося на більш високому рівні нагромадження. Рівень виробничих інвестицій підвищився до понад 5% від ВВП.

У розвитку ринкової економіки відбувся перехід від досконалої (вільної) конкуренції до недосконалої (монополістичної, олігополістичної). Формувалися відповідні підсистеми та елементи ринкової інфраструктури: організаційно-технічні, фінансово-кредитні, державно-регулятивні.

Почався процес формування етатистської системи господарювання, формувалися та історично еволюціонували масштаби, функції, форми і методи державного регулювання економіки (ДРЕ). Швидке усупільнення, концентрація та централізація виробництва в кінці XIX – на початку XX ст. зумовило докорінну зміну економічної ролі держави. Державна економічна політика ґрунтувалася на ідеях неокласичної економіки, увага якої була зосереджена на мікроекономічному аналізі приватногосподарської діяльності.

Упродовж останньої третини XIX ст. до початку 20-х рр. XX ст. завершилося формування міжнародної економіки як цілісної системи, складовими якої є світове господарство та міжнародні економічні відносини. Світове господарство склалося як система національних економік, що охопила економічно розвинені країни-метрополії та економічно слаборозвинені колонії, залежні держави, і розвивалося на ринково-

підприємницьких засадах. Сформувалася система різних форм міжнародних економічних відносин (МЕВ). Головними факторами світового економічного розвитку були процеси інтернаціоналізації та економічної інтеграції. Існує точка зору, що на межі XIX–XX ст. європейський світ-економіка став глобальним. Глобалізація розвивається хвилеподібно, перша хвиля припадає на 1870–1913 рр. ***В основі глобалізації лежать процеси нарощування торговельної та фінансової відкритості, характер існування міжнародного валютного устрою та принципи побудови монетарної політики у відкритій економіці.***

Світове господарство склалося як система національних економік, що охопила економічно розвинені країни-метрополії та економічно слаборозвинені колонії, залежні держави, і розвивалося на ринково-підприємницьких засадах. В історії економічної думки остання третина XIX ст. була перехідним періодом від класичної політичної економії до неокласичної економічної теорії на основі маржиналізму як економічної теорії. У 70–80 рр. XIX ст. австрійська школа здобула найширше визнання серед представників маржиналізму. Її предстали професори Віденського університету К. Менгер, Ф. Візер та Е. Бем-Баверк. Головними проблемами дослідження були предмет політичної економії та її методологічні основи, аналіз вартості товару і факторів, що впливають на її формування тощо. Теорія цінності австрійської школи отримала назву теорії граничної корисності, сама школа — школи граничної корисності. Становлення маржиналізму пов'язано з розробками математичної школи, яка представлена теорією часткової рівноваги англійського економіста В. Джевонса, теоріями загальної рівноваги представників лозанської школи А. Вальраса і В. Парето, а також шведської (стокгольмської) школи, що сформувалася у 20-х рр. XX ст. (К. Вікселль, Г. Кассель, Г. Мюрдаль та ін.). Представники математичної

школи, використовуючи математичний метод, досліджували економічне життя з позицій маржиналізму, вважали, що ринкова економіка досконалої конкуренції здатна досягти рівноважного стану, під яким розуміли рівність попиту і пропозиції. **У Великій Британії неокласичну економічну теорію розвивали представники кембриджської школи.** Найбільший внесок в розвиток неокласичної економічної теорії зробили А. Маршалл, А. Пігу. **Серед багатьох представників американської неокласичної школи,** найвідомішим був американський економіст **Джон Бейтс Кларк** (1847–1939). Свої економічні погляди Дж.Б. Кларк виклав у багатьох працях у яких проповідував ідеї неокласичної системи, вільного підприємництва і досконалої конкуренції. Серед них «Філософія багатства» (1886), «Розподіл багатства» (1899), «Проблеми монополії» (1901), «Сутність економічної теорії» (1907), які органічно доповнюють одна одну і розвивають ідеї науковця.

Неокласична економічна теорія є величезним надбанням цивілізації, має теоретичне і практичне значення:

- сформулювала предмет економічної теорії, основні характеристики якого визнаються економічною наукою;
- розкриває роль людини в економічному розвитку, досягненні економічних результатів, трактує суб'єктивні мотиви поведінки господарюючих суб'єктів як вихідний момент економічної теорії;
- дозволяє достатньо точно прогнозувати поведінку суб'єктів ринку, розміри, структуру та динаміку попиту, з'ясовує умови ринкової рівноваги, особливості ціноутворення. Економісти оперують поняттями оптимізація, максимізація, мінімізація;

- сприяла поширенню економіко-математичного моделювання у практиці планування та прогнозування народного господарства;
- зробила внесок у розвиток методології економічної теорії, відкрила дорогу математизації економічної науки, виробила аналітичний апарат наукового пізнання.

Теоретико-методологічними особливостями австрійської школи були:

- суб'єктивно-психологічний підхід до аналізу економічних явищ і процесів; заперечення об'єктивного характеру суспільного розвитку і властивих йому законів, погляд на економічні закони як результат взаємодії індивідуальних рішень економічних суб'єктів;
- використання як головного об'єкта дослідження не суспільного виробництва, а індивідуального господарства («господарство Робінзона»). Увага акцентувалася на проблемах динаміки економічних процесів, зокрема на діяльності підприємців. Народне господарство розглядалося як сукупність окремих господарств, механізм діяльності яких розкриває закони економіки загалом (мікроекономічний аналіз);
- визнання примату обміну та споживання над виробництвом. Власне відносини обміну виявляють корисність блага, визначають пропорції та характер розвитку виробництва;
- аналіз проблем цінності, розгляд корисності товару визначальним чинником його цінності;
- причинно-наслідковий метод і свідоме уникнення математики, оскільки об'єктивні числові дані не здатні адекватно відобразити економічну поведінку та індивідуальні мотиви, людини, які спонукають її до дії як творчої особи.

Рекомендована література

Основна:

1. Історія економічних вчень: підручник / за ред. Тарасевича В. М., Петруні Ю.С. - К. : "Центр учбової літератури", 2013. - 352 с.
2. Мацелюх Н.П. Історія економіки та економічної думки. Політична економія. : Навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. / Мацелюх Н.П., Максименко І.А. - К. : "Центр учбової літератури", 2014. - 382 с.
3. Сучасні економічні теорії: 2-ге вид. перероб та доп. Навч. посіб. для самостійної підготовки до курсового та комплексного державного екзамену з економічної теорії / Н. П. Мацелюх, І.А. Максименко, М.М. Теліщук та ін.. - К. "Центр учбової літератури", 2015.
4. Шевченко О.О. Історія економіки та економічної думки: сучасні економічні теорії: Навч. посіб. - К.: Центр учбової літератури, 2012. – 288 с.
5. Любохинець, Л.С. Історія політичних та економічних вчень: навч. посібник / Л.С. Любохинець, В.М. Шавкун, Л.М. Бабич ; Хмельниц. нац. ун-т. - К.: Центр учбової літератури, 2013. - 293 с.
6. Максименко І.А. Політична економія: Навч. посіб. 2-ге вид./ І.А. Максименко -Чернівці: "Прут", 2012. - 600 с.

Допоміжна:

1. Лактіонова Г. Історія економічних учень: Навч.-метод. посібник / Харківський національний аграрний ун-т ім. В.В.Докучасва. — Х., 2004. — 151с.
2. Лісовицький В. М. Історія економічних вчень: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів/ В. М. Лісовицький; М-во освіти і науки України. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 219 с.
3. Мазурок П. Історія економічних учень у запитаннях і відповідях: Навчальний посібник/ Петро Мазурок,. - 2-ге вид., стереотип.. - К.: Знання, 2006. - 477 с.
4. Реверчук С. Історія економічних вчень: тести і вправи: Навчальний посібник / Сергій Реверчук, Н. Й. Реверчук, І. Г. Скоморович; Авт.передм. Сергій Реверчук, ; М-во освіти і науки України, Львівський нац. ун-т ім. І.Франка, Кафедра банківського і страхового бізнесу. - К.: Атіка, 2002. - 95 с.
5. Ревчун Б. Г. Історія економічних вчень: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів/ Б. Г. Ревчун,. - Кіровоград: КДТУ, 2003. - 134 с.
6. Тараненко О. Історія економічних вчень: Навчальний посібник для дистанційного навчання/ Олександр Тараненко,; Відкритий міжнародний ун-т розвитку людини "Україна". - К.: Університет "Україна", 2007. - 301 с.
7. Юхименко П. Історія економічних учень: Підручник/ Петро Юхименко, Петро Леоненко,. - К.: Знання, 2005. - 583 с.